

КОВАЛЬ М. П.,кандидат юридичних наук,
суддя П'ятого апеляційного
адміністративного суду
ORCID 0009-0005-4781-643

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.95>**ДОКТРИНИ І ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА**

В статті досліджено доктрини і принципи Європейського суду з прав людини у сфері адміністративного судочинства. Реформа українського адміністративного судочинства, зокрема в аспекті модернізації процедур, цифровізації провадження, гарантій доступу до правосуддя, незалежності суду та забезпечення ефективного правового захисту, потребує концептуального обґрунтування з урахуванням європейських стандартів.

Рішення ЄСПЛ є джерелом права, що прямо визначено частиною першою статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, яка вимагає від національних судів застосування практики Суду при тлумаченні норм права. Адміністративне судочинство, будучи формою захисту прав фізичних і юридичних осіб у публічно-правових спорах, особливо чутливе до стандартів ЄСПЛ, оскільки саме в таких правовідносинах відбувається пряме зіткнення особи з державною владою, і саме тут принцип верховенства права має бути реалізований у найповнішій формі

Зроблено висновок, що практика ЄСПЛ виступає не лише засобом захисту конкретних прав особи, а й нормативною основою для формування структурно-функціональних параметрів адміністративної юстиції у державах – учасниках Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Доктрини Суду, зокрема автономне тлумачення понять «цивільні права і обов'язки» та «кримінальне обвинувачення», принцип ефективного доступу до правосуддя, принципи юридичної визначеності, пропорційності, процесуальної рівності, незалежності й безсторонності суду, обов'язковості мотивованості судових рішень, публічності слухань та дотримання розумного строку, стали обов'язковими до врахування всіма державами-учасниками, включно з Україною, в силу статей 1, 6, 13 і 46 Конвенції та відповідно до статті 9 Конституції України, яка визнає міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, частиною національного законодавства. Імплементація доктрин і принципів ЄСПЛ у сферу адміністративного судочинства вимагає не лише формального врахування окремих прецедентів, а системного концептуального осмислення, інтеграції в процесуальну структуру адміністративного судочинства та зміни правової культури. Лише за умови комплексного сприйняття європейських підходів як основи для внутрішнього правового розвитку адміністративна юстиція зможе стати інструментом ефективного контролю за публічною адміністрацією, гарантом прав людини і дієвим проявом верховенства права.

Ключові слова: система адміністративного судочинства, правосуддя, суди, публічне адміністрування, доктрини, права людини, суддя, адміністративне право, адміністративне судочинство.

Koval M. P. Doctrine and principles of the European court of human rights in the field of administrative judiciary

The article examines the doctrines and principles of the European Court of Human Rights in the field of administrative justice. The reform of Ukrainian administrative justice, in particular in terms of modernization of procedures, digitalization of proceedings, guarantees of access to justice, independence of the court, and ensuring effective legal protection, requires conceptual justification taking into account European standards.

The European Court of Human Rights decision is a source of law, which is directly defined by Part One of Article 17 of the Law of Ukraine “On the Execution of Decisions and Application of the Practice of the European Court of Human Rights” of February 23, 2006, which requires national courts to apply the practice of the Court when interpreting legal norms. Administrative justice, being a form of protection of the rights of individuals and legal entities in public law disputes, is particularly sensitive to the standards of the ECHR, since it is in such legal relations that a direct clash between an individual and state authorities occurs, and it is here that the principle of the rule of law must be implemented in the fullest form.

It is concluded that the practice of the ECHR serves not only as a means of protecting specific individual rights, but also as a normative basis for the formation of structural and functional parameters of administrative justice in the states that are parties to the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The doctrines of the Court, in particular the autonomous interpretation of the concepts of “civil rights and obligations” and “criminal prosecution”, the principle of effective access to justice, the principles of legal certainty, proportionality, procedural equality, independence and impartiality of the court, the obligation to state reasons for judicial decisions, publicity of hearings and observance of a reasonable time limit have become mandatory for all States Parties, including Ukraine, by virtue of Articles 1, 6, 13 and 46 of the Convention and in accordance with Article 9 of the Constitution of Ukraine, which recognizes international treaties ratified by the Verkhovna Rada as part of national legislation. The implementation of the doctrines and principles of the ECHR in the field of administrative justice requires not only formal consideration of individual precedents, but also a systematic conceptual understanding, integration into the procedural structure of administrative justice, and a change in legal culture. Only under the condition of a comprehensive perception of European approaches as the basis for domestic legal development will administrative justice be able to become a tool for effective control over public administration, a guarantor of human rights, and an effective manifestation of the rule of law.

Key words: *administrative justice system, justice, courts, public administration, doctrines, human rights, judge, administrative law, administrative justice.*

Постановка проблеми: Реформа українського адміністративного судочинства, зокрема в аспекті модернізації процедур, цифровізації провадження, гарантій доступу до правосуддя, незалежності суду та забезпечення ефективного правового захисту, потребує концептуального обґрунтування з урахуванням європейських стандартів. Таким чином, дослідження доктрин і принципів ЄСПЛ у сфері адміністративного судочинства є не лише науково обґрунтованим, а й юридично необхідним кроком до удосконалення вітчизняної правової системи, зміцнення засад правової держави та реалізації міжнародних зобов’язань України.

Мета і завдання статті полягає в тому щоб дослідити доктрини і принципи Європейського суду з прав людини у сфері адміністративного судочинства та запропонувати кращі практики функціонування публічного правосуддя для України.

Огляд останніх досліджень. До проблем в сфері правосуддя звертали увагу вчені, а саме: В. Авер'янов, Т. Аріфходжаєва, Н. Армаш, О. Бандурка, В. Бачинін, О. Безпалова, Ю. Битяк, М. Білуха, В. Богущкий, В. Бойко, А. Борко, І. Бородін, Т. Буда, В. Бринцев, В. Галунько, О. Гетьманець, І. Голосніченко, І. Городецька, В. Городовенко, Ю. Гридасов, І. Гриценко, С. Гусарев, Е. Демський, П. Діхтієвський, М. Зайчук, А. Замрига, В. Заросило, Є. Захаров, Р. Ігонін, В. Коваль, Л. Коваль, В. Ковальчук, Т. Коломоєць, А. Комзюк, О. Кондратьєв, В. Копейчиков, В. Кривенко, М. Кравчук, О. Крушельницька, О. Кузьменко, Р. Кузьмін, Р. Куйбіда, Є. Курінний, В. Курило, В. Куценко, О. Лагода, В. Мартиненко, В. Матвійчук, Т. Мацелик, Р. Мельник, С. Мочерний, І. Надольний, І. Назаров, С. Обрусна, О. Овсянникова, О. Овчаренко, О. Петришин, В. Петрук, М. Пилипчук, А. Подоляка, С. Прилуцький, Д. Притика, А. Пухтецька, В. Сердюк, М. Смокович, Л. Сопільник, С. Стеценко, В. Стецюра, Н. Чернишова, В. Шаповал, В. Шкарупа та інші. Незважаючи на те, що науковці вже звертали увагу на проблеми в цій сфері, однак судова системи України потребує додаткового аналізу та уточнення в контексті викликів сьогодення.

Актуальність дослідження. Актуальність теми дослідження доктрин і принципів ЄСПЛ у сфері адміністративного судочинства обумовлюється кількома фундаментальними чинниками. По-перше, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод[1], ратифікована Україною Законом від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР, відповідно до статті 9 Конституції України [2] є частиною національного законодавства, а правові позиції ЄСПЛ мають імперативний характер для національних судів, зокрема адміністративних. По-друге, відповідно до статті 6 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС)[3], суди при розгляді справ повинні враховувати практику ЄСПЛ як джерело права. Це положення вимагає не просто посилання на окремі рішення, а комплексного впровадження конвенційних стандартів у процесуальну та матеріальну частину адміністративного судочинства. По-третє, у світлі сучасної євроінтеграційної політики України, що знайшла своє відображення у зобов'язаннях, взятих у межах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, зокрема у частині забезпечення ефективного доступу до правосуддя, підвищення ефективності державного управління та утвердження верховенства права, вивчення практики ЄСПЛ в адміністративних справах має безпосередню правову, методологічну і практичну цінність. Крім того, з огляду на численні рішення ЄСПЛ проти України, у яких констатовано порушення Конвенції у сфері адміністративного судочинства (наприклад, «Сукачов проти України», 2021[4], щодо надмірної тривалості розгляду справи; «Афанасьєв проти України», 2005[5], щодо доступу до суду), актуальність дослідження загострюється необхідністю не лише реагування на виявлені порушення, а й запровадження системного аналізу і переосмислення доктринальних основ публічного судочинства в адміністративній сфері.

Європейська система захисту прав людини, що сформувалася на основі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, має фундаментальне значення для формування сучасної європейської правосвідомості, зокрема в аспекті функціонування адміністративного судочинства як одного з основоположних механізмів забезпечення прав особи у відносинах із публічною владою, юрисдикція якого охоплює тлумачення й застосування положень Конвенції з метою встановлення порушень прав людини, а також визначення стандартів, обов'язкових для національних правових систем держав-учасниць.

Рішення ЄСПЛ є джерелом права, що прямо визначено частиною першою статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року [6], яка вимагає від національних судів застосування практики Суду при тлумаченні норм права. Адміністративне судочинство, будучи формою захисту прав фізичних і юридичних осіб у публічно-правових спорах, особливо чутливе до стандартів ЄСПЛ, оскільки саме в таких правовідносинах відбувається пряме зіткнення особи з державною владою, і саме тут принцип верховенства права має бути реалізований у найповнішій формі.

Особливе значення в контексті адміністративного судочинства мають тлумачення Судом статей 6, 13 та 14 Конвенції, а також Протоколу №1 (зокрема статті 1), які стосуються

права на справедливий суд, ефективні засоби правового захисту, недискримінації, а також захисту майнових прав. У своїй багаторічній практиці ЄСПЛ розвинув низку доктринальних підходів і принципів, що безпосередньо впливають на побудову національних систем адміністративного судочинства, включно з доктриною автономного тлумачення понять «цивільні права й обов'язки» і «кримінальне обвинувачення», принципом ефективності права на доступ до суду, принципами пропорційності, юридичної визначеності, незалежності та безсторонності суду, процесуальної рівності сторін, публічності судового розгляду та обґрунтованості судових рішень. Наприклад, у справі «Бентем проти Нідерландів» (*Benthem v. Netherlands*, 1985)[7] Суд сформував підхід до визначення адміністративних процедур як таких, що мають бути охоплені сферою дії статті 6 Конвенції, коли адміністративне провадження стосується вирішення питання про цивільні права особи, навіть якщо орган не має ознак класичного суду.

У рішеннях таких як «Цакіроглу проти Туреччини» (*Tsakiroglou v. Turkey*, 2000) [8], суд підкреслив, що навіть тоді, коли розгляд справи здійснюється не судом у класичному розумінні, держава повинна забезпечити наявність ефективного судового перегляду, який відповідає критеріям справедливості, незалежності, публічності, рівності сторін і своєчасності. Особливої уваги заслуговує доктрина позитивних зобов'язань держави, яка вказує на обов'язок забезпечити не лише формальну наявність правового механізму захисту, але й його здатність реально забезпечити поновлення порушених прав

У подальшій практиці, зокрема в справах «Беллет проти Франції» (*Bellet v. France*, 1995)[9] та «Обермайр проти Австрії» (*Obermeier v. Austria*, 1990)[10], ЄСПЛ наголосив, що національні адміністративні органи можуть виконувати функції, які мають бути предметом судового перегляду незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Водночас Суд застосовує концепцію структурної відповідальності держави, яка передбачає не лише формальну наявність процесуальних механізмів, а й їх здатність забезпечити повний, швидкий і ефективний захист порушених прав. У сфері адміністративного судочинства це зобов'язання проявляється у необхідності не лише створення спеціалізованих адміністративних судів, як того вимагає стаття 125 Конституції України та реалізує Кодекс адміністративного судочинства України, а й у забезпеченні таких процедур, що відповідають європейським стандартам. відповідно до частини третьої статті 2 КАС України адміністративне судочинство здійснюється з дотриманням принципу верховенства права, зміст якого, згідно з практикою ЄСПЛ, включає доступ до правосуддя, правову визначеність, заборону зловживання повноваженнями, пропорційність втручання держави та повагу до людської гідності. Тобто, принцип ефективного засобу правового захисту, передбачений статтею 13 Конвенції, вимагає не лише формальної можливості подати позов, а й здатності такого засобу реально забезпечити відновлення порушеного права, що у сфері адміністративної юстиції означає обов'язок суду не обмежуватись декларативними висновками, а здійснювати реальний вплив на ситуацію.

Таким чином, ЄСПЛ у своїй практиці не лише інтерпретує положення Конвенції, а й формує нормативну модель адміністративного судочинства, яка повинна забезпечити реальну, а не формальну реалізацію прав людини. Для українського адміністративного процесуального права врахування цих стандартів не є правом, а є міжнародно-правовим обов'язком, невиконання якого веде до повторних рішень проти держави, фінансових втрат та системної дискредитації судової влади.

Висновок . Отже, практика ЄСПЛ виступає не лише засобом захисту конкретних прав особи, а й нормативною основою для формування структурно-функціональних параметрів адміністративної юстиції у державах – учасницях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Доктрини Суду, зокрема автономне тлумачення понять «цивільні права і обов'язки» та «кримінальне обвинувачення», принцип ефективного доступу до правосуддя, принципи юридичної визначеності, пропорційності, процесуальної рівності, незалежності й безсторонності суду, обов'язковості мотивованості судових рішень, публічності слухань та дотримання розумного строку, стали обов'язковими до врахування

всіма державами-учасниками, включно з Україною, в силу статей 1, 6, 13 і 46 Конвенції та відповідно до статті 9 Конституції України, яка визнає міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, частиною національного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Конституція України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Кодекс адміністративного судочинства України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
4. Справа «Сукачов проти України» (Заява № 14057/17). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text
5. Справа «Афанасьєв проти України» (заява N 38722/02). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_239#Text
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
7. Benthem v. Netherlands, 23 October 1985. URL. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57436%22%5D%7D>
8. Tsakiroglou v. Turkey, 2000 (Application no. 23657/94) URL. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-58282%22%5D%7D>
9. Bellet v. France, 1995 (Application no. 23805/94). URL. <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57952%22%5D%7D>
10. Obermeier v. Austria, 1990 (Application no. 11761/85). URL. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57631%22%5D%7D>

